

Synodální církev v demokratické společnosti

„Hledat určité analogie, inspiraci mezi tím, co se děje v církvi a co se děje ve společnosti,“ formuloval cíl desátého ročníku Fora dialogu Tomáš Halík. „Klademe si otázku, jestli synodální proces, tento proces reformy, obnovy současné církve nějakým způsobem může inspirovat a přerůst do společnosti, kde se také zápasí o to, aby demokracie byla věrohodnější a odolnější.“ Přinášíme výťah z vybraných příspěvků, které zazněly v listopadu 2024 na konferenci ČKA v Emauzích.

Tomáš Halík: Jak podpořit odolnost demokracie?

Jak můžeme podpořit demokracii, aby byla věrohodnější, aby byla odolnější tváří v tvář nárůstu populismu? Jak můžeme jako křesťané, jako církve pomoci budoucnosti? Kladu si tyto otázky a mám před očima aktuální válku na předměstí Evropy, na Ukrajině, ale také konflikt Izraelců s Palestinci. Jak budou po válce ty národy žít vedle sebe? Příměří lze uzavřít, vyjednat spravedlivý mír je však mnohem náročnější. Ustupovat agresorovi, to nikdy nefunguje – to jsme zažili v případě mnichovské konference v roce 1938, to se nesmí opakovat. Ale věnujme se otázce, jak ty národy budou vedle sebe žít, až zmlknou zbraně? Jak se utrpené hluboké rány zhojí? Smíření a odpuštění je náročný proces uzdravování a na tuto problematiku by církev měla být expertem. Uzdravovat jizvy dějin a hledat cestu ke spolupžití – to je jednou z úloh „polní nemocnice“, o níž hovoří papež František. I toto je součástí synodální obnovy – společné cesty.

Troufám si říct, že jednou z mála věcí, kde naše církve sehrála po roce 1989 velmi pozitivní roli, je úsilí o smíření Čechů a Němců, a zvláště Čechů a sudetských Němců. To byla po desetiletí otevřená, nevyléčená jizva. Ještě v generaci mých rodičů byly ty jizvy z války a negativní vztah k Němcům velmi silné. Dnes je to pryč, zvláště v mladé generaci. Přispělo k tomu i těch deset let rozhovorů mezi Ackermann-Gemeinde a Českou křesťanskou akademií. Kromě jiného to inspirovalo výměnu dopisů mezi Českou a Německou biskupskou konferencí a poté i Česko-německou deklaraci. Ano, na tomto poli církev sehrála pozitivní roli.

Nyní v ČKA řešíme mezinárodní výzkumný projekt zaměřený na politické zneužívání náboženství. Pracujeme se sociologií, historií a teologií ze Slovenska, Polska, Maďarska. Paralelně zahajujeme další velký projekt Hermeneutika čtení znamená čas. Jde o umění číst Boží slovo v tom, co se děje okolo nás, co se děje se světem. Je to důležitá součást synodality církve.

„Křesťanský fašismus“, křesťanskou rétorikou provázený nacionalismus, je znovu – jako ve třicátých letech minulého století – velmi znepokojujícím fenoménem na dnešní politické scéně. Tento jev existoval ve Francii, ve Španělsku, na Slovensku, v Chorvatsku i na Ukrajině. Probleskoval i mezi českými praviceovými katolíky za druhé republiky.

Když jsem byl v devadesátých letech na Ukrajině, byl jsem účastníkem debat mladých lidí, kteří hledali místo Ukrajiny v Evropě. „My vlastně nevíme, co jsme. Jsme součástí Ruska? Patříme do Evropy, patříme k Západu?“ Avšak ruská agrese vlastně dotvořila ukrajinskou národní identitu. Uvědomili si, že nejsou částí Ruska, že chtějí být součástí Evropy. Jestliže je však Amerika a Evropa nechá napospas Putinovým záměrům, obávám se, že Ukrajinu může skutečně zaplavit vlna nacionalismu. Pamatujme na to, že Ukrajina je jednou z největších evropských zemí. Kdyby vstoupila do EU, bude mít silné slovo.

Budoucnost Evropy a evropská identita – to jsou témata, o nichž je třeba vést kompetentní rozhovory nejen během této konference. Velmi důležité je budovat v našich zemích odolnost vůči nacionalismu a všem formám populismu. Je třeba o tom přemýšlet i v práci ČKA a jejich místních skupinách.

Jaroslav Šebek: K demokracii v církvi

Tématem dnešního setkání je téma demokracie v církvi. A je tedy třeba se zamýšlet nad tím, co vlastně chápat pod pojmem demokracie v rámci církve, protože církev svou podstatou demokratická instituce není. Má svoji pevně danou hierarchickou strukturu i způsob rozhodování. Pokud bychom měli mluvit o demokracii v církvi – a to je moje interpretace –, přikláním se k tomu, abychom mluvili o nějaké formě otevřenosti církve vůči společnosti a také způsobu vnitrocírkevní komunikace a schopnosti naslouchání. Schopnosti vnímání toho druhého primárně jako partnera, nikoliv jako nepřítele nebo toho, kdo chce církvi uškodit. Takto chápou otázku demokracie v rámci církevního společenství.

Dále se zaměřím na tři momenty z 20. století, kdy se vztah katolické církve k demokracii projevil výrazněji: období meziválečné Československé republiky, doba komunistického režimu, především existence tzv. podzemní církve, a období po roce 1989.

Katolíci a demokracie v meziválečném období. Po vzniku československého státu byla situace pro katolickou církev velmi nepříznivá. Ze dne na den musela hledat novou vnitřní identitu, nový vztah ke státu, nový vztah ke společnosti. Teprve postupem doby se od konfrontačního modelu vzájemných vztahů posunula ke kooperativnějšímu modelu soužití. Přesto, hlavně v období třicátých let, se v církevním prostředí v českých zemích formuje velice silné antidemokratické hnutí, které poukazuje, mnohdy oprávněně, na nedostatky prvorepublikové demokracie. Nechce je ovšem řešit vylepšováním demokratických institucí, způsobu jednání a demokratické politiky, ale fakticky chce demokratické instituce nahradit kvazidemokratickými nebo přímo autoritářskými modely vládnutí. K tomuto přístupu se hlásí i část katolických intelektuálů, kteří přenášejí svoje názory i na širší katolickou komunitu.

Silná antidemokratická vlna, která se šíří i mezi českými katolíky, je dána i mezinárodní situací. Ta není příznivá pro demokratické myšlenky, pro liberální způsob uvažování a celková mezinárodní situace samozřejmě zpětně ovlivňuje i tu radikalitu, s níž se zvyšuje i katolická averze vůči demokracii. Tento trend silné antidemokratické vlny vrcholí v situaci, kdy jsou všechny prvorepublikové demokratické instituce výrazně oslabeny. Jde o období Mnichovské dohody a následného vývoje v době tzv. druhé republiky, kdy se projevila poměrně velká otevřenost, ba přímo otevřená podpora autoritářských hnutí, autoritářských tendencí i mezi katolickou populací. Je to ukázka, jak snadno se může demokratické kyvadlo vychýlit úplně jiným směrem.

Bohužel katolická církev, pokud jde o podporu demokratického vývoje nebo demokratických institucí, v pomnichovské době spíše selhala. Nicméně v době nacistické okupace prokázala odvahu postavit se nacismu, pozitivní přístup k vlastenectví a k podpoře národní soudržnosti v boji o zachování existence národa. V důsledku okupace, této existenciální zkušenosti, byla církev po roce 1945 daleko otevřenější, více naslouchající, méně spoléhá na autoritativní mocenský model. Ovšem po několika málo letech zase přichází další diktatura, komunistická totalita.

Neveřejná církev v dobách komunistické diktatury. Zaměřme se teď na období sedmdesátých let, kdy se formuje v daleko největší míře podoba skryté, tajné, jinak řečeno neveřejné církve. Těch pojmů kolem těchto podzemních společenství je mnohem víc. Tato společenství, řekl bych, často vyrůstala právě okolo osobností, kterým byla vlastní určitá forma otevřenosti; schopnost naslouchat, schopnost sebereflexe v rámci církve přichází už daleko dřív, a to v době stalinistického režimu. Mám na mysli dobu, kdy velký počet kněží a biskupů byl uvězněn

naplno zažívali zkušenost ze ztráty mocenského aspektu kněžské služby, církevní služby, protože v kriminálech žili společně s dalšími lidmi, s bratry z jiných konfesí i s lidmi ze sekulárního prostředí, stojícím mnohdy ideově na jiných stranách. Tady bych parafrázoval výrok Václava Vaško o tom, že v komunistických kriminálech byla v rámci církevního prostředí nastoupena cesta „od Excelencí k bratřím“. Tato zkušenost se přenáší i do působení neoficiální církve v mnoha různých podobách. Nejde jen o společenství Koinotés kolem Felixe M. Davidka. Mimochodem o skryté, tajné církvi jako o formách působení, které by bylo za normálních okolností veřejné a oficiální, ale v podmínkách komunistické diktatury musí zůstat skryté, hovořil i Vatikán. Z dalších forem zmiňme bytové semináře, různé diskusní platformy, různé formy katecheze a činnosti mládežnických společenství, aktivit zejména mužských řádů, které byly až do roku 1989 ilegální.

Všechny tyto různé formy činnosti představovaly jinou podobu církve, než na jakou byli lidé zvyklí před rokem 1948. V těchto společenstvích zažívali v mnoha případech církev naslouchající, komunikující aspoň v tom kterém malém společenství. Tady vlastně do jisté míry funguje demokratičnost církevní instituce jako takové, resp. církev žije navzdory absenci její mocenské klerikální podoby. Členy podzemní církve jsou často kněží, kteří nemají onen oficiální státní souhlas k výkonu své činnosti. Nemají viditelné institucionální potvrzení svého statusu, ani se na něj neodvolávají. Jednají s druhými jako rovný s rovným, a tak jsou okolím vnímáni. Takle forma bratrství, bratrského naslouchání a vzájemného přijímání je důležitá zkušenost, důležitý přínos podzemní církve.

Období po roce 1989. Přichází rok 1989, obrovská vlna euforie z návratu svobody a demokracie. V katolické církvi, která se stává opět nerozdělenou oficiální církví, se probouzejí tendence vrátit se, obnovit církev, jak jsme ji znali před rokem 1948, ba ještě dříve. Tento sentiment pak do velké míry určoval podobu církevní komunikace a církevního vystupování. Po mnoha desetiletích se do diecézí vrací biskupové, ale s nimi často i mocenský a klerikální aspekt. Nově jmenovaní biskupové i jejich okolí z určité bezradnosti obnovují tradiční podobu vzájemných vztahů, projevují se tendence k prosazení autority a mocenského postavení hierarchie a kléru.

Myslím si, že jsme ve fázi, kdy je potřeba začít více přemýšlet o tom, jak církev zase nasměrovat k otevřenějšímu, komunikativnějšímu společenství. Tady lze částečně využít zkušenost podzemní církve. Ostatně dnešní církev v daleko větší míře funguje v diaspoře. Je to příležitost dát najevo přívětivější, bratrštější tvář, hledat s okolním prostředím nějakého širšího společného jmenovatele a také se řídit – teď myslím českou církev – doporučeními, která nyní v souvislosti se synodalitou zaznívají z vatikánského prostředí.